
L'AGRICULTURA I ELS MOVIMENTS MIGRATORIS, TAN VELL COM L'HOME. UNA BREU HISTÒRIA D'AQUESTA RELACIÓ

Joan Ràfols i Casamada*

El tema de la XVI Jornada d'Agricultura a Prada, «Agricultura i immigració», és, per la seva pròpia naturalesa i complexitat, difícil de desenvolupar. Fins i tot, pot arribar a ser perillós, segons què es digui; recordem, en aquest sentit, que Heribert Barrera, ancià venerable, històric de l'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), Molt Honorable Senyor, membre de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) des del 1978, lluitador infatigable per les llibertats humanes, recentment i al mig del carrer va haver de ser protegit per la policia arran de les seves opinions, contràries a una immigració descontrolada, publicades en un llibre autobiogràfic que s'havia de presentar a l'Ateneu Barcelonès. Una presentació que va haver de ser desconvocada per la seva «conflictivitat». Afortunadament, avui i aquí, ni les circumstàncies ni els personatges som els mateixos. Així, i amb tranquil·litat, en aquesta primera exposició de la Jornada, miraré d'establir el marc històric, i alhora i en certa manera, teòric i conceptual, del que significa, i és, l'agricultura i la ramaderia en el context més ampli i extens de la història de la humanitat.

Abans d'entrar en el tema, convé recordar algunes qüestions de semàntica lèxica i fer uns breus aclariments sobre el veritable sentit d'algunes de les paraules que faré servir sovint, que són les que tenen més a veure amb els moviments migratoris, i que poden ser causa de més d'un error conceptual i de malentesos conflictius. Així, per exemple, un dels errors que freqüentment es produeix és el d'equiparar els moviments migratoris en general amb la més específica immigració, que només n'és una part. Sense haver de buscar massa pels diccionaris, sabrem que *migrar* és, segons el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC, «Anar d'un lloc a un altre, esp. d'una regió a una altra per residir-hi». I que, més especialment, *emigrar* és «Deixar el propi país per anar a viure en un altre. *Han emigrat a Amèrica*». En canvi, *immigrar* és «Venir a establir-se en un país que no és el propi». El *Diccionario de la lengua española* de la Real Academia, potser sigui més explícit, però més o menys ve a dir el mateix, amb la qual cosa els estalvio la cita.

* Aquest treball correspon a la ponència que, amb un títol lleugerament diferent, fou presentada per l'autor a la XVI Jornada d'Agricultura a Prada, «Agricultura i immigració», el 25 d'agost del 2001.

Es tracta, doncs, d'unes paraules que vénen determinades pel lloc des d'on es diuen, i és per això que un mateix individu, sense cap canvi en ell mateix, per a uns és un emigrant, i per a uns altres, un immigrant. És una mica com allò, que tant ens costa a molts catalans, d'aprendre a usar correctament en castellà els verbs *ir* i *venir* o *llevar* i *traer*. S'ha d'assenyalar també la incongruència que significa l'ús dels mots *immigrant* i *emigrant* per a designar persones que fa temps, potser anys i fins i tot generacions, s'han establert en terres diferents de les dels seus avantpassats més pròxims. L'antropòleg Manuel Delgado¹ fa les consideracions següents:

[...] l'immigrant no tan sols és considerat ell mateix brut, sinó que esdevé la representació de tot allò contaminant i perillós. És per tot això que no sorprèn l'ús paradoxal d'un participi actiu o de present —*immigrant*— per designar algú que no està desplaçant-se sinó que ha esdevingut o esdevindrà sedentari, i al qual per tant s'hauria d'aplicar un participi passat o passiu, *immigrat*. També això explica que l'immigrant pugui ser-ho «de segona o tercera generació», ja que la «tara» dels pares s'ha heretat i, a la manera d'una mena de pecat original, ha impregnat generacions posteriors.

Feta aquesta breu introducció, passaré tot seguit a exposar el tema de les migracions de l'home, que en tot cas miraré de relacionar amb la invenció i la difusió de l'agricultura. Abans, però, hauré de parlar de la història de l'home, des dels seus orígens més reculats en el temps, de quan encara l'agricultura i la ramaderia eren tan i tan llunyanes, que devien ser pràcticament inimaginables per als nostres avantpassats d'aquells dies.

UN PASSEIG PEL TEMPS I PER L'ESPAI: DELS ORÍGENS DE L'HOME ALS ORÍGENS DE L'AGRICULTURA

Hi ha moltes coses en aquesta nostra vida mortal que per la seva quotidianitat, per haver-les vist sempre, ens sembla que són «coses de tota la vida», inamovibles i immutables. Res més lluny de la realitat. Els que tenim uns quants anys sabem prou bé que pràcticament ja res és com era abans. I fins i tot els que són molt joves poden comprovar en la seva vida diària, a través de l'experiència dels ordinadors i dels telèfons mòbils, la rapidesa amb què canvien les coses.

En aquest sentit, s'ha de recordar que fa uns dos mil cinc-cents anys, el filòsof grec presocràtic Heràclit d'Efes ja va resumir en una sola frase, a mode de sentència, gran part de la seva filosofia, basada en la idea del canvi. La frase en qüestió, que ha fet escola, i que encara ara, tants anys

1. M. DELGADO, *Diversitat i integració*, Barcelona, Empúries, 1998, p. 42.

després, apareix de tant en tant pels papers escrits i a les paraules d'algun orador, és la que diu que «Tot canvia, res no és». Deixant de banda les seves implicacions purament filosòfiques, la frase és tan encertada que és habitual, a la parla quotidiana, sentir-ne i escoltar-ne versions col·loquials, per exemple la que acabo de citar que *ja res és com era abans*, o que *i com ha canviat la vida!* o, simplement, que *com canvien les coses!* Assenyalo i remarco especialment aquesta sentència perquè crec que és bo tenir-la sempre molt present en la vida, i així, estant preparats, podem estalviar-nos sorpreses i ensurts desagradables. Jo penso que si els nostres avis, besavis i rebesavis de final del segle XIX l'haguessin tingut present, potser no haurien hagut de fer el ridícul que molts d'ells van fer criticant les teories evolucionistes de Darwin, ignorant l'actualisme geològic de l'escocès Lyell i mantenint-se fermes en la creença del catastrofisme, que, simplificant, dividia l'edat de la Terra en dues úniques etapes, la d'abans i la de després del diluvi universal.²

No crec que calgui insistir en aquests fets, però sí que convé a la lògica del meu discurs recordar que els orígens més remots de l'home com a tal, amb trets característics d'humà, o d'homínid si més no, els hem de situar, poc més o menys, fent números rodons i per simplificar, en uns cinc milions d'anys enrere. Si anéssim més enrere, buscant els més reculats avantpassats mamífers, els micromamífers, que van començar a proliferar després de la desaparició dels dinosaures, hauríem d'anar a seixanta-cinc milions d'anys enrere. A nosaltres, humans d'ara, ens és ben fàcil fer-nos una idea clara de què són cinc, i fins i tot seixanta-cinc, milions, per exemple, de pessetes. Però se'ns n'escapa el sentit quan del que es parla és de milions d'anys. La nostra experiència humana és massa limitada en el temps per a poder comparar-la amb aquestes quantitats de milions d'anys. I encara pitjor si ens referim a l'edat de la Terra, que s'estima de quatre mil cinc-cents a quatre mil vuit-cents milions d'anys! En veritat es pot dir que se'ns fa molt difícil, per no dir que pràcticament impossible, arribar a comprendre què representa realment un milió d'anys, perquè és quelcom que ultrapassa la nostra pròpia experiència. Un segle, que per a un individu normal és més que tota la vida, geològicament no és res; per a la vida de la humanitat abans de l'agricultura, tampoc no era pràcticament res. És amb l'adveniment de l'agricultura que s'acceleren els processos evolutius de la humanitat, entesa en aquest cas, d'una manera global, com el conjunt social de tots els éssers humans.

2. Els que estiguin interessats en aquestes qüestions poden aconseguir informació molt completa a Horacio CAPEL, *La física sagrada: Creencias religiosas y teorías científicas en los orígenes de la geomorfología española*, Barcelona, Ediciones del Serbal, 1985. I de com va ser de difícil passar de les concepcions tradicionals, que encara es defensaven a finals del segle XIX i començaments del XX, a les més modernes i actuals, ho poden trobar a Horacio CAPEL, «La estructura física de la Tierra según los libros de geografía», a Horacio CAPEL *et al.*, *Ciencia para la burguesía: Renovación pedagógica y enseñanza de la geografía durante la Revolución liberal (1814- 1857)*, capítol VI, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona, p. 171-201.

Per fer comprensible i mostrar d'una manera intel·ligible el desenvolupament temporal dels processos de què parlem, i per posar en evidència la ni-mietat de la vida de l'home, s'han elaborat símils diversos, com el del calendari, o el de les vint-i-quatre hores del dia, que encara resulta molt més dramàtic. Així, si comparem les vint-i-quatre hores d'un dia amb els quatre mil cinc-cents milions d'anys de la Terra, a cada hora d'aquest imaginari rellotge li corresponen uns dos-cents milions d'anys, i l'era secundària (triàsic, juràssic i cretaci), per exemple, començaria a tres quarts d'onze de la nit i duraria cinquanta-cinc minuts. La terciària (paleocè, pliocè, etc.) duraria poc menys de vint minuts, i la quaternària, l'actual, tan sols els últims trenta-sis segons del dia. En aquest rellotge la vida de la humanitat amb prou feines arribaria als quinze segons, i l'era cristiana, els últims dos mil anys, no arribaria a mig segon!

Arribats a aquest punt ja podem plantejar-nos, i intentar respondre, a la llum dels coneixements científics actuals, la primera gran pregunta: d'on venim els humans? D'on venim, entesa la pregunta en el seu sentit geogràfic, sembla que té una resposta clara i gens discutida pels científics actuals: venim del gran Rift Valley, situat a l'Àfrica oriental. I per què d'allà i no d'una altra banda? Doncs pel que sembla, perquè allà va ser on, en un moment determinat (ara fa uns cinc milions d'anys) es van donar les condicions climàtiques (o de canvi climàtic potser) i biòtiques adients perquè d'un avantpassat comú del ximpanzé i de qui hauria de ser el primer d'un gènere al qual pertanyeràn les noves espècies d'homínids, se'n derivés aquest nou tronc filogenètic. Ja sé que dir això de les condicions climàtiques i biòtiques propícies és gairebé com no dir res, però poca cosa més hi ha per explicar. En descàrrec del que acabo de dir, us podria citar una llei acceptada «universalment», la llei de la gravitació universal de Newton, que deixa ben clarament establerta la magnitud de la força recíproca amb què s'atreuen dues masses, però no ens diu res del perquè s'atreuen. Einstein, que la va perfeccionar amb la seva teoria de la relativitat, tampoc aclareix per què existeix l'atracció universal, almenys que jo sàpiga. I amb això quedem igual que abans de Newton, quan es deia, més o menys, que el que hi havia entre qualsevol parell de partícules de matèria era una «atracció innata», que venia a ser com una qualitat amagada, en el mateix sentit que ho havia estat anteriorment l'anomenada «tendència a caure» dels cossos, com deien abans els filòsofs escolàstics.³

Tornant a l'origen dels homínids, als quals el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC defineix com «Família de primats del grup dels catarins⁴ que actualment comprèn un sol gènere vivent (*Homo*), amb una sola espè-

3. T. S. KUHN, *La estructura de las revoluciones científicas*, 1a ed., 12 reimpr., Madrid, FCE, 1987.

4. Segons el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC: «**catarins**: 1 *m. pl.* Grup de primats que tenen els narius junts i dirigits cap avall i trenta-dues dents, com l'home. 2 *sing.* Individu d'aquest grup.»

cie (*Homo sapiens*) i una sola subespècie (*Homo sapiens sapiens*), l'home», convé recordar també que el pas de la vida arborícola pura, com la dels ximpanzés, a la mixta entre els arbres de la selva i les sabanes properes, propiciada probablement per un canvi climàtic, provocaren el bipedisme, una de les causes primeres, encara que no pas l'única i suficient, per a l'hominització. A més del bipedisme, que va permetre alliberar de la marxa les extremitats anteriors, que així les van poder dedicar a transportar aliments i objectes diversos, i a manipular i crear les primeres eines (amb branques i branquillons, fulles, canyes i blocs de pedres), s'han de considerar moltes més coses en la progressiva hominització d'aquells primats d'ara fa cinc milions d'anys. Així hem de destacar especialment la cerebració i la nova estructuració del crani, i el procés cap a la millora de la fonació i cap a la creació d'un llenguatge oral, que és gairebé el mateix que dir cap a una intel·ligència superior. Tot això lligat possiblement a un canvi d'hàbits alimentaris, amb un increment de la ingesta de proteïnes animals, procedents en un principi d'insectes i d'un comportament típic d'animal carronyaire, fets als quals alguns autors atribueixen bona part en la causalitat de l'evolució dels homínids. Una mica per resumir algunes de les coses que he dit, i també per posar-hi un segell ben prestigiós, us cito literalment el que diu Cavalli-Sforza, el famós genètic, al seu llibre *Qui som*.⁵ La citació que he seleccionat diu així:

Avui és una opinió general que la separació entre l'home i el ximpanzé es va produir fa 5 milions d'anys [...] La separació entre el goril·la i l'home és una mica més antiga i la que hi va haver entre orangutan i home encara és més antiga, de l'ordre dels 10-15 milions d'anys.

Un hipotètic avantpassat hauria originat una descendència doble. D'una banda els ximpanzés i, de l'altra, aquells individus als quals es concedeix l'honor, potser dubtós, d'haver iniciat la gran família humana, coneguda amb el nom de gènere *Homo*.

No els exposaré cap esquema de la filogènia dels homínids ni dels humans durant aquests últims cinc milions d'anys, ni entraré en detalls sobre les diferents línies evolutives ni els arbres genealògics dels diversos autors consultats. Fonamentalment, perquè no ho considero rellevant per als nostres objectius, però també per les acusades diferències entre els autors, que no fan més que enterbolir el panorama. El que sí que queda clar és que gran part de l'evolució dels homínids i dels humans es va produir en l'espai geogràfic del que hem parlat abans, és a dir al Rift Valley de l'Àfrica oriental, i als seus voltants, perquè els primers moviments migratoris no van començar fins molt avançada ja l'evolució. Ara que un cop començats, ja no van parar mai més.

5. Luca CAVALLI-SFORZA i Francesco CAVALLI-SFORZA, *Qui som: Història de la diversitat humana*, Barcelona, Proa, 1996, p. 51.

És com si els nostres avantpassats haguessin assumit al cent per cent el que Jahvè digué a l'home i la dona, després de la seva creació, tal com recull la Bíblia,⁶ al llibre del Gènesi, al capítol 1, versicle 28, que diu així:

Déu els beneí, dient-los: Engendreu i multipliqueu-vos i ompliu la terra i senyoregeu-la i domineu els peixos de la mar, els ocells del cel i tots els rèptils que s'arrosseguen per la terra.

Poc abans, al versicle 22, Jahvè també ho havia manat als peixos i a les aus: «Creixeu i multipliqueu-vos i ompliu les aigües de les mars, i que els ocells es multipliquin damunt la terra». De totes maneres, aquesta limitació aparent del mandat diví a algunes espècies animals —peixos de la mar, ocells del cel i tots els rèptils que s'arrosseguen per la terra— queda suavitzada segons la font consultada. Així, per exemple, en una versió més antiga de la Bíblia,⁷ en lloc de dir «domineu els peixos [...], els ocells del cel i tots els rèptils que s'arrosseguen per la terra» s'hi diu clarament «[...] señoread en los peces de la mar, y en las aves de los cielos, y en todas las bestias que se mueven sobre la tierra».

Tornem, però, a la història que ens expliquen arqueòlegs i científics, que en algunes coses sí que estan pràcticament tots d'acord. Per exemple, que la primera onada migratòria i expansiva dels nostres avantpassats del Rift Valley la va protagonitzar l'*Homo erectus*, successor de l'*Homo habilis*, el primer i gran patriarca del gènere *Homo*. L'*Homo erectus* va viure entre els dos milions i els cinc-cents mil o tres-cents mil anys abans del present, i pel que sembla, ara fa com un milió d'anys —alguns autors opinen, basant-se en els darrers descobriments, que són fets més antics, de fa gairebé dos milions d'anys— que

[...] es va posar en camí, per dir-ho així, i en els centenars de milers d'anys següents es va difondre per Àsia i per Europa, pràcticament, a tot l'Antic Món. Probablement aquesta expansió va ser possible gràcies a l'instrumental més evolucionat i a la intel·ligència més gran relacionada amb el cervell més desenvolupat (que en l'*Homo erectus* té una dimensió que és més del doble respecte al dels australopitecs).⁸

De totes maneres, nosaltres, els humans actuals, els *Homo sapiens sapiens* d'avui, no som pas els descendents d'aquella primera onada migratòria, que va acabar, ells i els seus descendents com l'home de neandertal, l'*Homo sapiens neanderthalensis*, sense deixar descendència.

6. L'edició consultada ha estat la de la Fundació Bíblia Catalana, Barcelona, Alpha, 1968, p. 9-10.

7. La Bíblia consultada en aquest cas ha estat una d'editada a Madrid el 1869 per la Sociedad Bíblica, B. Y E., que correspon a l'antiga versió de Cipriano de Valera, p. 5-6.

8. Luca CAVALLI-SFORZA i Francesco CAVALLI-SFORZA, *Qui som...*, 1996, p. 57.

Serà més endavant, cap als cent mil anys abans del present, quan apareix, igualment a Àfrica, «l'home modern», és a dir, indistingible de nosaltres i l'únic que sobreviu avui dia, que ha estat batejat amb el nom d'*Homo sapiens sapiens*. Aporta canvis importants, que ens toquen cada dia més de prop; apareix un llenguatge més avançat i els instruments de pedra experimenten modificacions significatives.⁹ Va ser aquest humà anatòmicament modern el que va protagonitzar una nova i més reeixida onada migratòria, ja que en un espai de seixanta mil o setanta mil anys arribà fins a tots els punts del planeta, i sabé adaptar-se als ambients més diversos i adversos, tot donant mostres, segons diu Cavalli-Sforza, d'un marcat sentit de l'aventura. A Europa hi arribà relativament tard en comparació amb altres zones del globus, com les costes del sud-est asiàtic, i fins i tot a Nova Guinea i a Austràlia. Primer arribà a l'Europa oriental, i una mica més tard a l'occidental, aproximadament ara fa uns quaranta mil anys, coincidint durant un cert temps amb l'home de Neandertal, que s'extingí, d'una manera encara plena d'enigmes, trenta-cinc mil anys enrere.¹⁰

Encara farà falta que passin una bona colla de mil·lenis abans que l'home, aquest «humà modern» que en tan pocs anys va saber escampar-se arreu del món, descobreixi —o inventi, que més o menys són sinònims— l'agricultura i la ramaderia. Això no passarà, i encara en el cas més favorable, fins uns deu mil anys enrere, o poc més.

I mentrestant, de què vivien i havien viscut, què menjaven l'home i tots els seus avantpassats durant tant i tant de temps, durant cinc milions d'anys? Doncs podríem dir que del que podien, del que trobaven al seu abast, dels animals que caçaven, dels peixos que pescaven, del marisqueig, i dels vegetals i les fruites, de les llavors i les arrels que collien i recol·lectaven a l'entorn del seu hàbitat. És el règim de vida del que ara coneixem com a *caçadors-recol·lectors*, dels quals ara mateix en queden ben pocs, si és que encara en queda algun. Malgrat el que ens pugui semblar ara a nosaltres, homes del primer món, a l'inici del segle XXI, sembla que la vida que menaven no era pas tan dolenta com podem tenir tendència a imaginar. El coneixement del medi ambient en el qual estaven immersos i la llarga experiència acumulada durant milions i milions d'anys, els permetien treure avantatges de tot el que el món circumdant els podia oferir. Els estudis arqueològics i antropològics de la vida que duïen a Europa fa quinze mil o vint mil anys fan pensar en una elevada qualitat de vida. Mitjançant la caça, la pesca i la recol·lecció aconseguien tot el necessari per al sosteniment de comunitats de petites dimensions. I, segons diu Cavalli-Sforza, vivien bé!

9. Luca CAVALLI-SFORZA i Francesco CAVALLI-SFORZA, *Qui som...*, 1996, p. 61.

10. Moltes de les idees i dades que s'han exposat en els paràgrafs anteriors en relació amb l'evolució de l'home han estat tretes d'E. CARBONELL i R. SALA, *Planeta humà*, Barcelona, Empúries, 2000.

En aquest sentit de valorar adequadament la qualitat de vida dels caçadors-recol·lectors, sense prejudicis a priori, es poden citar altres i diversos autors. Així, per exemple, Richard E. Leakey, de la nissaga dels arqueòlegs Leakey, descobridors de la famosa Lucy, recull en un llibre seu¹¹ els resultats aconseguits per Richard Lee, un investigador que va estudiar, a començaments dels anys seixanta, els !kung, un poble de caçadors-recol·lectors de la vora del desert de Kalahari. Lee va poder comprovar que els homes del grup (trenta persones com a màxim) en tenien prou amb unes vint hores de caça a la setmana per a proveir-se de la carn que consumien tots plegats, i que les dones en tenien prou amb dotze hores setmanals per a proveir-se dels aliments vegetals, que constituïen aproximadament el 70 % de la dieta. Tampoc es pot dir que s'ho passessin tan malament i que haguessin d'estar tot el dia treballant per poder menjar!

D'altra banda, dos etòlegs del Departament de Zoologia de la Universitat de Melbourne, Greg Wadley i Angus Martin,¹² recullen en un treball seu sobre els orígens de l'agricultura les afirmacions d'uns altres investigadors que vénen a dir que els caçadors-recol·lectors havien de treballar menys que els primers agricultors per aconseguir la mateixa quantitat d'aliments, que estaven més sans i menys subjectes al perill de les fams que no pas ells.

Podria fer altres citacions, que n'hi ha moltes més, però crec que aquestes tres que he fet són suficients per als nostres objectius, i davant de les quals hom s'ha de preguntar per què en uns punts determinats del planeta es produí la revolució agrícola, que tantes i tan profundes conseqüències hauria de tenir en la vida de la humanitat. Tot seguit mirarem d'esbrinar-ho.

DELS ORÍGENS DE L'AGRICULTURA: FETS, HIPÒTESIS I TEORIES

El veritable fet extraordinari és que aquells «humans anatòmicament moderns», l'*Homo sapiens sapiens* de fa deu mil anys, tan valents i tan ben dotats, que unes generacions abans havien estat capaços d'estendre's, en una acció sense precedents i amb un esperit migratori i aventurer excepcional, per totes les terres del planeta, adoptessin, una mica com de cop i volta, un nou gènere de vida que implicava canvis radicals. És clar que la ruptura no va ser pas total i absoluta, i encara avui dia, i aquí mateix, al nostre país, es continuen exercint abundants pràctiques que podem considerar com a simplement recol·lectores, en el més pur estil paleolític. Pensem, per exemple,

11. Richard E. LEAKEY, *La formación de la humanidad*, Barcelona, Ediciones del Serbal, 1989, p. 108.

12. La citació, en l'anglès de l'original, diu així: «Hunter-gatherers typically do less work for the same amount of food, are healthier, and are less prone to famine than primitive farmers (Lee & DeVore 1968, Cohen 1977, 1989)». Es troba a Greg WADLEY i Angus MARTIN, «The origins of agriculture? A biological perspective and a new hypothesis», *Australian Biologist*, núm. 6 (juny 1993), p. 96-105.

en els bolets boscars, especialment els rovellons del Berguedà, que tants i tan bons beneficis donen a molts buscadors, temporalment professionalitzats. Pensem en les tòfones, font de profitosos i rics negocis. No oblidem els pinyons i les herbes aromàtiques i remeieres, etc.

Pel que fa a la caça, el panorama potser no sigui exactament el mateix que el que correspon al regne dels vegetals, perquè s'ha convertit en una activitat més lúdica que no pas productiva. Algú, però, deu treure beneficis dels porcs senglars que van a parar als restaurants de luxe. Recordem també la caça a pagès, a l'època de la postguerra, que era una bona font de proteïnes animals suplementàries en una època de grans mancances. I els colomers i els colomins de les ciutats, i ara mateix, la mel de les abelles, però sobretot, els cargols, que tan buscats van després de la més mínima pluja, ni que sigui de fosca nit!

Especialment, però, la gran predació actual en qüestions alimentàries és la de la pesca marítima. Els nostres pescadors actuals fan igual que els del paleolític, encara que amb una efectivitat molt millorada gràcies als avenços de les noves tecnologies: motors d'explosió, brúixoles, sonars i radars, radiofonia, satèl·lits, llums, etc. La feina, però, continua sent la mateixa. Fet sobretot evident en el marisqueig que es continua fent a Galícia.

Tornant al tema de l'aparició de l'agricultura, la pregunta que sembla obligada de fer és: què va passar perquè l'home del paleolític abandonés la seva forma de vida tradicional per passar a agricultor i ramader? Les explicacions, per a una transformació com aquesta, es fan difícils. Es coneix molt millor el *com* (aspectes descriptius de la transformació) que no pas el *perquè* (aspectes explicatius).

Abans que res, el que s'ha de recordar és que l'agricultura no té un únic lloc d'origen, ni un únic moment d'inici. Així que va ser en èpoques diferents i en llocs diferents que plantes i animals diversos van ser domesticats mitjançant processos diversos en cada cas. Hi ha focus originaris a l'Àfrica, a la Xina, a Amèrica i a l'Orient Mitjà. És especialment important el focus de l'Orient Mitjà, conegut com el *Creixent Fèrtil* perquè la forma que té pot recordar, amb bona voluntat, la Lluna en quart creixent, i que va dels voltants de la mar Morta fins a tocar, per l'altre extrem, el golf Pèrsic. Curiosament, part d'aquest territori engloba l'espai entre els rius Tigris i Eufrates, allà on la tradició judeocristiana ubica el paradís terrenal, allà on Adam i Eva estaven destinats a fer de feliços caçadors-recol·lectors, si no hagués estat per la fatídica poma del pecat original que els condemnà per sempre, a ells i a tots els seus descendents, a haver de fer de pagesos i pastors i a haver de guanyar-se el pa amb la suor del seu front. Dic això per posar en evidència que per a qui va escriure el Gènesi quedava ben clar que la bona vida era la del caçador-recol·lector, i la dura, la del càstig i la condemna era la de pagès. Deixant-nos

d'històries bíbliques, sembla clar que gran part de la importància del Creixent Fèrtil com a centre d'inici i de difusió de l'agricultura es deu a la seva privilegiada situació geogràfica, ben a prop de les terres on floririen en els mil·lenis següents les primeres grans cultures i civilitzacions de l'home: Assíria, Babilònia, Egipte... i, més endavant, grecs i romans.

Pel que sembla, en el cas del Creixent Fèrtil, l'origen de la seva incipient agricultura va ser l'acumulació natural, propiciada per unes condicions mediambientals favorables, de llavors de cereals salvatges (blats i ordís primitius), no cultivats encara, sinó simplement resultat d'una producció natural abundant. Per a la recollecció s'utilitzaven petites falçs, fetes de peces lítiqües (de sílex o d'obsidiana), ascles fines i allargassades que els paleolítics encastaven en una barra d'os o en un tronquet de fusta adient.

Continuem amb la gran pregunta: per què aquest canvi? Per què l'home del paleolític va deixar el nomadisme de caçador-recol·lector, en petits grups de vint-i-cinc a trenta individus, per passar a agricultor-ramader, sedentari i urbanitzat? Quines raons i causes, i circumstàncies, factors i processos hi intervingueren? És pràcticament impossible respondre amb un mínim de seguretat a tots els interrogants plantejats. L'enorme complexitat del procés, l'absència de documentació escrita del moment —recordem que eren temps prehistòrics—, la pluralitat de llocs i l'extensió del temps en què es desenvolupà aquesta gran primera revolució agrícola fan que sigui gairebé impossible obtenir certes del perquè de tot plegat. Sembla que el màxim a què podem aspirar és a emetre hipòtesis, fins i tot, i molt sovint, contradictòries, tot pensant que totes poden ser bones i certes i que totes poden ser dolentes i errònies, o que potser totes són alhora bones i dolentes. Decidir-se per unes o altres no deixa de ser una qüestió molt subjectiva, que depèn fins i tot de les pròpies ideologies o dels propis gustos personals.

I és que, en veritat, el tema és molt complicat. Fins i tot hi ha qui pren alguns fets com a causa de determinats efectes, i hi ha qui pren els mateixos fets com a efectes del que l'altre creu que són efectes i que també podrien ser causes. És a dir, que pot haver-hi, i que hi ha, confusió entre efectes i causes segons quines siguin les teories. Sobre això comentaré les dues maneres de veure la sedentarització, la urbanització incipient, que tant es pot considerar un efecte com la causa de la invenció de l'agricultura.

En aquest sentit, la teoria clàssica, la més clàssica i difosa a través del temps, és que van ser els avenços tecnològics aconseguits amb l'agricultura els que van permetre la sedentarització de l'home i l'assentament de les primeres i incipients ciutats neolítiques, origen d'un nou concepte i d'una nova forma de vida social, jerarquitzada, amb la identificació de pertinença al grup enfront dels de fora del grup, etc.

Hi ha, però, la teoria diametralment oposada, més moderna, que exposa, d'una manera molt agradable i amena, una sociòloga americana, Jane Jacobs, especialitzada en economia urbana. El llibre on exposa les seves idees porta per títol *La economía de las ciudades*,¹³ i va ser publicat als Estats Units el 1969.

L'autora, per explicar la seva teoria, s'imagina la creació d'una ciutat preagrícola, d'homes del paleolític, que bateja amb el nom de *Nova Obsidiana* perquè s'hi treballa i s'hi comercia amb aquest vidre volcànic, negre o verd molt fosc —modernament es fa servir com a pedra semipreciosa— que extreien d'uns jaciments pròxims. L'obsidiana, que té una fractura concoïdal, servia per fer estris de pedra, durs i amb talls molt esmolats, que s'utilitzaven, com el sílex, per fer-ne raspadors, ganivets, punxons, etc. Segons l'autora, comença a haver-hi a Nova Obsidiana una divisió i especialització del treball, una mica a l'estil del que mil·lennis més tard descriuria l'Adam Smith, l'escocès considerat el pare de l'economia moderna. Així doncs, a Nova Obsidiana, uns seran els comerciants-transportistes que van a buscar la primera matèria, els rocs d'obsidiana, i uns altres seran els que la treballin. El transport requereix certs tipus de contenidors, que Jane Jacobs imagina que seran saquets de pell dels animals salvatges que caçaven per menjar, etc.

Aquesta especialització significà també canvis en el proveïment d'aliments. Al principi de la sedentarització ja n'hi havia prou amb l'antic territori de caça i recol·lecció. Més endavant una considerable proporció dels aliments necessaris «s'importen» dels territoris de caça «estrangers», canviant-los per obsidiana. Aquests aliments amb què es paga l'obsidiana han de ser no peribles, no corruptibles, principalment animals vius i grans diverses, i potser tubercles i arrels comestibles, productes que poden ser transportats a distàncies considerables sense fer-se malbé.

Els aliments importats s'incorporen ràpidament a l'economia local i queden sota la custòdia d'uns nous treballadors locals especialitzats en protegir-los, emmagatzemar-los i distribuir-los. Dels animals vius rebuts, conservats vius fins al moment oportú del seu sacrifici, algunes femelles criaran... algunes femelles d'aus es posaran lloques... i així és fàcil entendre una domesticació progressiva, seleccionant i millorant individus i espècies. Pel que fa a les grans —cereals, lleguminoses o el que sigui—, és fàcil imaginar igualment uns processos similars de selecció i millora, després de la sembra adequada. I així s'explica Jane Jacobs l'abandonament progressiu de la vida de caçador-recol·lector, que tampoc, pel que hem vist i pel que sembla, no era pas tan dolenta.

13. Jane JACOBS, *La economía de las ciudades*, Barcelona, Península, 1971, p. 9 i seg.

No vull acabar aquests comentaris sobre Jane Jacobs sense citar, a manera de cloenda d'aquesta teoria, un parell de frases seves, amb les quals suposo que tots estaran d'acord. La primera diu així: «La producción rural es, literalmente, creación del consumo urbano.» I l'altra diu això: «El trabajo rural, tanto si consiste en la manufactura de sostenes como en la producción de alimentos, es, en definitiva, trabajo urbano trasplantado.»

L'originalitat i la versemblança d'aquesta teoria em van atreure extraordinàriament des que vaig llegir per primera vegada el llibre, d'això ja en fa una bona colla d'anys. L'he citada un munt de vegades en els meus escrits i en les meves xerrades, i estava veritablement sorprès de no trobar mai, en els treballs d'altres autors, la més mínima referència a aquestes teories. De tal manera que ja em començava a sentir una mica incòmode quan citava Jane Jacobs, pensant que potser la meva admiració per la seva teoria era un simple enlluernament sense gaire fonament i en certa manera equivocada. Gran va ser la meva alegria quan fa tot just uns pocs dies, exactament el 8 d'agost, havent ja començat a preparar aquesta ponència, tot fullejant *La Vanguardia*, veig a la seva pàgina final una entrevista amb un americà, Edward W. Soja, «geohistoriador de las ciudades», professor d'urbanisme a la Universitat de Califòrnia i assessor de Josep Acebillo, de l'Ajuntament de Barcelona, en el desenvolupament urbà de la ciutat. La meua alegria va ser deguda al fet que l'entrevistat repetia, gairebé fil per randa, les teories de Jane Jacobs, encara que sense citar-la. Fins i tot cita l'obsidiana, i ben clarament fa seva la idea que primer van ser les ciutats i després l'agricultura. Si dic això, que més aviat és simplement anecdòtic, ho faig per reforçar i donar més credibilitat a les meves paraules.

Hi ha encara una altra hipòtesi, aquesta sí que ben xocant i original, que explica per què els caçadors-recol·lectors van abandonar la seva vida nòmada per passar a la sedentària i urbanitzada dels agricultors. Els seus autors són els etòlegs australians Greg Wadley i Angus Martin, a qui ja he citat abans en relació amb la «bona vida» dels paleolítics. Per començar els he de dir que les seves idees es basen en les drogues i en la drogoaddicció, però no cal espantar-se, que no eren drogues dures. El treball del qual he tret aquesta informació, de lectura molt recomanable per als interessats en aquests temes, és de l'any 1993, i és, naturalment, en anglès —malgrat que per Internet en corre una versió francesa— i duu per títol «The origins of agriculture? A biological perspective and a new hypothesis». ¹⁴ És un treball llarg, complex, ple de paraules que obliguen a un ús continuat del diccionari, ple de citacions i referències, i amb una extensíssima bibliografia que s'acosta a la setantena de títols. Amb tot això vull dir que és difícil de resumir

14. GREG WADLEY i ANGUS MARTIN, «The origins of agriculture? A biological perspective and a new hypothesis», *Australian Biologist*, núm. 6 (juny 1993), p. 96-105. A Internet es troba a <http://www.multiphilia.com/xbeluga/originsofagriculture.html>, i hi ha també una traducció francesa a <http://dieudonne.free.fr/rech/agriculture.htm>.

en poques línies, que és el que intento fer tot seguit, cosa que espero aconseguir amb un mínim de fidelitat i de fiabilitat.

La base de la nova hipòtesi rau en el fet constatat que alguns productes alimentaris contenen proteïnes que poden derivar en substàncies de tipus opioide i que poden actuar amb efectes narcòtics, semblants a les anomenades *endorfines* (paraula derivada de *endogen* i *morfina*) que produeix el mateix organisme humà, i que tenen un efecte destacat en el control del dolor. A aquestes substàncies, per la seva procedència de l'exterior, se les anomena *exorfines* i en són especialment rics els cereals (blat, ordi, civada, sègol, arròs, etc.) i la llet, especialment la de bovins. Mirant de ser com més fidel millor a les idees dels autors, en selecciono uns quants paràgrafs, que diuen així:

La ingesta de cereals i de llet, en les quantitats admeses en l'alimentació moderna per als individus normals, activa els centres cerebrals del plaer. Els aliments que eren corrents en l'alimentació d'abans de l'agricultura (fruites, etc.) no tenen pas aquesta propietat farmacològica. Els efectes de les exorfines són qualitativament els mateixos que els dels altres opioïdes o drogues dopaminèrgiques, és a dir, plaer, estimulació, reducció de l'angoixa, sensació de benestar, i alhora, dependència. Encara que els efectes d'un àpat típic siguin menors que els d'una dosi de droga, la majoria dels homes moderns els experimenten diverses vegades cada dia, cada dia de la seva vida d'adults.

Més endavant diuen:

Els cereals i els productes lactis no eren pas els aliments humans normals, però van ser els preferits pel seu contingut en exorfines. La seva recompensa química va ser l'incentiu per adoptar l'agricultura dels cereals al neolític. L'autogestió regular d'aquestes substàncies va facilitar els canvis del comportament que portarien finalment a la civilització. [...] Això no significa pas que els cereals siguin simplement drogues [...] ja que tenen clarament un valor nutritiu reconegut, (però el canvi ràpid d'altres aliments en favor seu) es deu principalment més a la recompensa química que a raons alimentaries. [...] la disponibilitat regular dels opioïdes alimentaris, que podien ser consumits a voluntat, va transformar el comportament dels individus, reduint la seva agressivitat i permetent-los de suportar la vida sedentària en gran nombre (d'individus), de subjectar-se a un treball regular i de sotmetre's més fàcilment a regles i lleis. Així aparegueren dues classes socioeconòmiques allà on només n'hi havia una.

Per acabar ja amb el que diuen aquest parell d'etòlegs dels antípodes, citaré una última frase, una mica com a conclusió i resum del que hem estat considerant fins aquí. La frase en qüestió diu així: «Hi ha una tendència recent a explicar els orígens de l'agricultura amb models multicausals [...], i les exorfines poden ser considerades com un altre factor més a afegir a la llista.»

LA DIFUSIÓ DE L'AGRICULTURA A PARTIR DEL CREIXENT FÈRTIL

Ja sabem alguna cosa de com es va iniciar l'agricultura a l'anomenat *Creixent Fèrtil*, i ja ens hem fet força preguntes, moltes sense resposta, del perquè es va produir el canvi d'una economia predadora, d'obligat nomadisme, a una d'agrícola de producció d'aliments, sedentària i urbanitzada. La pròxima qüestió és saber com des d'aquell racó de món va difondre's en relativament poc temps a totes les terres del món antic.

Una vegada més haurem de recórrer a les bones informacions que podem obtenir de Cavalli-Sforza, que, dedicant-se a perseguir gens per tot el món, va haver d'estudiar amb especial atenció els grans moviments migratoris, i per tant, com un més dels implicats en aquests moviments d'abast mundial, el de la difusió de l'agricultura. Segons diu ell:

La difusió de l'agricultura des de les zones on es va originar es devia produir justament perquè ràpidament es va donar, com a conseqüència de la multiplicació dels primers camperols, una sobresaturació de la població local. Inevitablement una part dels fills va haver de buscar terres per cultivar a les àrees veïnes. Al principi hi havia terra disponible gairebé per tot arreu i, per tant, a les poblacions que van desenvolupar l'agricultura a l'Orient Mitjà els va ser possible expandir-se en totes les direccions. Una d'aquestes direccions portava cap a Europa, i respecte a ella Ammerman i jo vam trobar a la literatura arqueològica dades molt clares, que ens van permetre reconstruir un mapa de les dates de l'inici de l'arribada de l'agricultura en gairebé totes les zones del continent. [...] Va ser una expansió molt lenta i gradual, com una taca d'oli, en alguns punts lleugerament més ràpida, sobretot a les costes del Mediterrani i al llarg dels rius de l'Europa central, i en altres llocs més lenta. [...] Per arribar als punts més llunyans de l'origen, com Anglaterra, Dinamarca i Espanya va trigar 4.000 anys, a una velocitat que es pot calcular en 1 km l'any.¹⁵

Les vies marítimes i fluvials van ajudar molt a agilitar la difusió agrícola. Pensem en el Danubi que s'endinsa tan cap a Europa, i que pràcticament entronca amb el Rin. També el Roine i l'Ebre la facilitaren en gran manera. De totes maneres, per il·lustrar una mica les diferències de temps en l'arribada, encara que seria millor dir la *no-arribada*, de l'agricultura a algunes zones d'Europa, citaré unes paraules de Juli Cèsar,¹⁶ el gran cabdill de Roma, que a la *Guerra de les Gàl·lies*, guerra que es produí de l'any 58 aC al 51 aC, parlant dels germànics, del poble germànic, i dels seus usos i costums, diu això:

15. Aquesta citació ha estat treta de Luca CAVALLI-SFORZA i Francesco CAVALLI-SFORZA, *Qui som...*, 1996, p. 151-152, però a Luca CAVALLI-SFORZA, *Gens, pobles i llengües*, Barcelona, Proa, 1997, p. 109-127, se'n troba molta més informació relacionada especialment amb les migracions genètiques.

16. G. JULI CÈSAR, *Guerra de les Gàl·lies*, vol. II, llibres IV-VI, Barcelona, Bernat Metge, 1975, p. 104. El text original llatí comença així: «Agriculae non student, maiorque pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit...».

[Els germànics] no practiquen l'agricultura, i llur aliment consisteix sobretot en llet, formatge i carn. No hi ha ningú que posseeixi un tros de terreny determinat, una heretat pròpia; [...] Al·leguen moltes raons per a aquesta manera de procedir: el perill que, atrets per aquesta vida sedentària, canviïn la pràctica de la guerra per l'agricultura...

Encara queda per aclarir si aquesta difusió de l'agricultura va ser un fet cultural, tan sols d'una difusió de la tecnologia o, segons diu Cavalli-Sforza, una difusió *dèmica*, és a dir, a causa d'una expansió humana, d'agricultors que es traslladaven amb les pròpies tècniques. Doncs sembla que avui dia està plenament acceptada la teoria del desplaçament de pobles, que és la que defensava el nostre amic genetista italià des del 1972. És a dir, que els orígens de l'agricultura a Europa estan estretament lligats amb els grans moviments migratoris de pobles sencers d'agricultors i ramaders.

El panorama continuà així i més o menys igual fins que es feren sentir les conseqüències dels grans descobriments geogràfics amb què es tanca l'edat mitjana i s'inicia la moderna. Alguns fets d'aquest llarg període no deixen de ser més o menys anecdòtics, sense una rellevància extraordinària que fes canviar les coses. Així, per exemple, la difusió de les eines de ferro, la introducció d'algunes tècniques de regadiu per part dels islàmics que habitaren a Espanya durant tants segles, o la introducció d'algunes fruites procedents de zones més a l'orient d'Europa, o, fins i tot, el comerç de les espècies i de la seda, que va ser de gran importància comercial i, pel que sembla, causa dels viatges de Colom al Nou Món.

ELS INTERCANVIS MIGRATORIS AMB EL NOU MÓN I D'ALTRES DE MÉS PROPERS

El fet del descobriment, passat l'immens oceà Atlàntic, de les noves terres a l'oest d'Europa, de tot el gran, enorme, continent americà, sí que va ser d'una magnitud que difícilment podem imaginar els homes d'avui. I després encara hi hauríem d'afegir Oceania, amb Austràlia, Nova Zelanda, etc. L'impacte, pel que podem llegir en les obres dels contemporanis, va ser extraordinari! Els descobridors, que venien d'una Europa amb greus problemes de fams llegendàries, es trobaven amb terres fèrtils inexplorades, amb noves fruites paradisiàques i amb un sens fi de fets que costaven d'assimilar. L'impacte, com diem, va ser molt fort, i ara encara en vivim les conseqüències. Només cal pensar en els tomàquets, en el tabac, en les patates... L'agricultura era totalment inexistente a gran part dels nous territoris descoberts, i van haver de ser els colonitzadors europeus, que, al cap i a la fi, i malgrat el nom, no eren altra cosa que emigrants, els que portessin l'agricultura allà on era possible i no n'hi havia. Així, a la major part d'Amèrica del Nord, a la quasi totalitat d'Amèrica del Sud i a la totalitat del territori d'Austràlia. És evi-

dent que això no va aconseguir-se en poc temps, i també van caldre alguns segles per poder posar en conreu tot allò que ho permetia fàcilment, prop de les grans vies de comunicació (els ports, les vies fluvials navegables i, més tard, els ferrocarrils) i dels grans centres de consum. Les xifres d'emigrants que al segle XIX van deixar Europa per anar a Amèrica, tant al nord com al sud, són extraordinàries. I si hi anaven era per fer de pagesos, bàsicament, per anar a treballar la terra, com a assalariats els més, i potser com a possibles propietaris (almenys en la intenció) els menys.

L'etapa d'apogeu de les migracions internacionals transoceàniques i intercontinentals correspon al segle XIX i el primer terç del XX. S'estima que del 1820 al 1930 van sortir d'Europa entre cinquanta-cinc i seixanta milions d'emigrants que anaren principalment cap a Amèrica, Àfrica del Sud, Austràlia i Nova Zelanda.¹⁷ Això no vol dir, però, que no hi hagi hagut moviments migratoris de més curta volada, com les nombroses persones que immigraren a Catalunya fugint de França als segles XVI i XVII amb motiu de les guerres de religió i de la Guerra dels Trenta Anys. Hi ha qui diu que si qualsevol català d'aquells que creuen que ho són de tota la vida seva, i la dels seus avis, besavis i rebesavis i encara més enrere, rasqués una mica en el seu arbre genealògic, molt probablement hi trobaria algun francès o altre.

Per il·lustrar una mica el que acabo d'enunciar, cito el cas de Geroni Bordas, documentat al capbreu de Santa Margarida de Montbui, al costat d'Igualada, de l'any 1635, el qual es confessava «pagès del Regne de França, y hara habitant en lo terme de Monbuy, casat amb Magdalena Giralta, del Saió».¹⁸ És clar que aquest és un cas aïllat, i es pot pensar que una flor no fa estiu. Però, si busquem una mica més, a la propera Igualada, per exemple, que no es pot dir que estigui en una zona fronterera amb França, ens trobarem amb sorpreses ben curioses, que ens faran pensar que si bé és cert allò que deia al començament que tot canvia, també és ben cert que no hi ha res de nou sota el sol.

Així, a mitjan segle XVI, s'inicià un voluminós corrent d'immigració francesa que anà, en gran part, a la comarca de l'Anoia, i l'adoptà com a residència definitiva. Aquesta immigració francesa, que ha estat molt estudiada pels professors Nadal i Giralta, fou principalment de gascons i occitans, però també d'alvernesos i d'altres zones de més al nord. Per determinar el volum i la cronologia d'aquest corrent migratori, han estat buidats els *Llibres de Matrimonis* de l'arxiu parroquial de Santa Maria d'Igualada, una població en aquells moments de poc més de 800 habitants, durant vuitanta anys, entre el 1550 i el 1630. Del total dels 1.813 matrimonis d'aquest període,

17. R. PUYOL, J. ESTÉBANEZ i R. MÉNDEZ, *Geografia humana*, Madrid, Càtedra, 1988, p. 147.

18. J. M. TORRAS I RIBÉ, «Santa Margarida de Montbui», a J. M. TORRAS I RIBÉ, (coord.), *Història de l'Anoia*, vol. II, Manresa, Edicions Selectes, 1988-1991, p. 27.

en 274 casos el marit era francès, fet que significa el 15,1 % del total, arribant a uns màxims del 45,8 % de matrimonis amb marit francès l'any 1597 i al 41,2 % de l'any 1598. S'ha de tenir en compte també, amb vista als nostres objectius, que el 39,05 % dels francesos immigrants es dedicaven a l'agricultura, i el 12,77 % hi consten com a «altres activitats», que bé podrien tenir a veure amb les pràctiques agrícoles.

Com es pot suposar, aquesta situació era valorada amb autèntic temor i preocupació pels contemporanis, i d'una posició inicial de sorpresa degenerà en una autèntica preocupació, que fins i tot donà lloc a l'exteriorització de manifestacions clares de xenofòbia. Tal situació porta a la tramesa d'un memorial al rei Felip II, en què es feien constar els gravíssims inconvenients que provenien «de obligar dita universitat [que] convoque y congrege tots los caps de casa habitants de dita vila, així cathalans com de nació francesa y altres pus sien casats en dita vila. Lo que és molt gran inconvenient, perquè ab dificultat se pot ajustar tanta gent, y se es vist moltes vegades excedir la nació francesa a la cathalana en dit consell». Per solucionar el problema es demanava al rei que atorgués una reforma dels privilegis municipals, que reduís a només cinquanta les persones assistents al consell, però sobretot que fossin «sinquanta homens naturals catalans habitants en dita vila, y no altres; entent per naturals tots els catalans qui seran casats domiciliats en dita vila, no obstant sien nats en altres parts de Cathalunya».¹⁹ Aquests textos semblen prou explícits i il·lustratius com per fer innecessari cap mena de comentari. És clar que d'això en fa més de quatre-cents anys, i les situacions i les circumstàncies d'avui no són pas les d'aleshores. Tot em fa pensar, i desitjar, que també ara se superaran els problemes, i potser, i tant de bo, que d'aquí a una bona colla d'anys un altre geògraf-historiador comentí els fets actuals amb la mateixa tranquil·litat, sense angúnies ni recances, com ara mateix ho estic fent jo —i vosaltres de retruc— amb els de quatre-cents anys enrere a Igualada.

INTERCANVIS AGRÍCOLES AMB EL NOU MÓN

Ja per acabar, per treure'ns una mica el mal gust de boca, que vulgues que no sempre ens deixa parlar de situacions i problemes conflictius, faré un breu repàs dels intercanvis, de vegetals especialment, que es produïren a conseqüència del descobriment de les terres del Nou Món. A conseqüència del descobriment i, òbviament, dels moviments migratoris que es van produir, molts d'anada i tornada, sense els quals no podríem gaudir de l'agricultura tal com la tenim ara. Començo pels fruits i les fruites.

19. J. M. TORRAS I RIBÉ, «Igualada», a J. M. TORRAS I RIBÉ (coord.), *Història de l'Anoia*, vol. 1, Manresa, Edicions Selectes, 1988-1991, p. 66-69.

La primera per antonomàsia, la pinya americana,²⁰ que el mateix Colom ja va veure i menjar en ocasió del seu primer viatge. En digué que «es excelente y [...] parece saludable». Però hi ha moltes més fruites que ens han vingut d'Amèrica, per exemple, l'alvocat, la xirimoia, la papaia, la guaiaba, sense oblidar la humil, punxent i difícil figa de moro, que tan bé s'ha sabut aclimatar a molts dels nostres territoris mediterranis. Tot seguit s'ha de mencionar, amb menció d'honor, el tomàquet. Pel que sembla, aquest fruit va tenir, immediatament després del descobriment d'Amèrica, una entrada triomfal a Espanya i a Itàlia, encara que més difícil i més lenta a la resta d'Europa. Avui dia són inimaginables les cuines espanyola, catalana, occitana i provençal, i la italiana especialment, sense la presència dels tomàquets. No podem oblidar uns altres dels vegetals vinguts d'allà, les carabasses, inclosa la de cabell d'àngel, sense les quals no podríem gaudir dels pastissos de Tortosa ni de les ensaïmades mallorquines.

Altres productes dels quals podem gaudir gràcies a l'intercanvi amb el Nou Món, gràcies als moviments migratoris i gràcies a la globalització, que avui està tan i tan injustament mal entesa, mal vista i criticada, són el blat de moro, el cacau i els seus manufacturats com la xocolata, les patates, el tabac, els pebrots i els bitxos, la mandioca i el seu derivat, la tapioca, tan útil i bona a l'hora de fer sopes. Sense oblidar les mongetes, el gira-sol, els cacauets, i encara una espècia, la vainilla. Pel que fa als animals, la llista és molt limitada, i podríem dir que comença i s'acaba amb els galls dindi.

De totes maneres, aquest transvasament de productes no va pas ser unidireccional: els emigrants europeus que anaven cap a Amèrica hi portaren múltiples i molt diversos vegetals i animals. Per exemple, pel que fa a les fruites, els plàtans, els cítrics, el meló i el mango, i la vinya, que allà no n'hi havia, de productores de vi. Hi portaren també l'olivera, l'arròs, el blat i, molt especialment, la canya de sucre, que va permetre estendre i fer assequible el sucre; i, sobretot, el cafè, que se l'anomena *producto d'anada i tornada* perquè essent un vegetal ja conegut i utilitzat en el món antic, va tornar com rejuenit i amb nous ímpetus després de passar per Amèrica i ser-hi conreat. Pel que fa als animals, destaquen principalment els cavalls, el bestiar boví i el porcí.

I això és tot. Espero que amb aquesta passejada tan llarga que hem fet a través dels temps i dels espais, quedi prou clar que dir *agricultura*, com dir *home*, vol dir intercanvis i moviments migratoris, sense els quals, evidentment, no seríem com som, si és que existíssim!

20. La major part de la informació que segueix, pel que fa als vegetals, ha estat treta de J. GARCÍA PARÍS, *Intercambio y difusión de plantas de consumo entre el nuevo y el viejo mundo*, Madrid, Servicio de Extensión Agraria, MAPA, 1991.

BIBLIOGRAFIA

- CAPEL, Horacio (1985). *La Física Sagrada: Creencias religiosas y teorías científicas en los orígenes de la geomorfología española*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- (1983). «La estructura física de la Tierra según los libros de Geografía». A: CAPEL, H. [et al.]. *Ciencia para la burguesía: Renovación pedagógica y enseñanza de la geografía durante la Revolución liberal (1814- 1857)*. Capítol VI. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, p. 171-201.
- CARBONELL, Eudald; SALA, Robert (2000). *Planeta humà*. Barcelona: Empúries.
- CAVALLI-SFORZA, Luca (1997). *Gens, pobles i llengües*. Barcelona: Proa.
- CAVALLI-SFORZA, Luca; CAVALLI-SFORZA, Francesco (1996). *Qui som: Història de la diversitat humana*. Barcelona: Proa.
- DELGADO, M. *Diversitat i integració*. Barcelona: Empúries.
- GARCÍA PARÍS, Julia (1991). *Intercambio y difusión de plantas de consumo entre el nuevo y el viejo mundo*. Madrid: Servicio de Extensión Agraria: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- JACOBS, Jane (1971). *La economía de las ciudades*. Barcelona: Península.
- JULI CÉSAR, G. (1975). *Guerra de les Gàl·lies*. Vol. II, llibres IV-VI. Barcelona: Bernat Metge.
- KUHN, T. S. (1987). *La estructura de las revoluciones científicas*. 12a reimpr., 1a ed. Madrid: FCE.
- LEAKEY, Richard E. (1989). *La formación de la humanidad*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- PUYOL, R.; ESTÉBANEZ, J.; MÉNDEZ, R. (1988). *Geografía humana*. Madrid: Càtedra.
- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1988). «Igualdà». A: TORRAS I RIBÉ, J. M. [coord.]. (1988-1991). *Història de l'Anoia*. Vol. I. Manresa: Edicions Selectes.
- (1991). «Santa Margarida de Montbui». A: TORRAS I RIBÉ, J. M. [coord.]. (1988-1991). *Història de l'Anoia*. Vol. II. Manresa: Edicions Selectes.
- WADLEY, Greg; MARTIN, Angus. «The origins of agriculture? A biological perspective and a new hypothesis». *Australian Biologist*, núm. 6 (juny 1993), p. 96-105. [A Internet es troba a <http://www.multimania.com/xbeluga/originsofagriculture.html> i hi ha també una traducció francesa a <http://diu-donne.free.fr/rech/agriculture.htm>]